

ქართული
რევალიუციონი

XVIII

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია

პ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი

ეძივნება აკადემიკოს ელენე მეტრეველს
დაბადების 80 წლისთავზე

მრავალთავი

ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი

XVIII

MRAVALTAVI

Philological-Historical Researches

XVIII

თბილისი 1999

Tbilisi 1999

ქართული რაკალთაუი

ფილოლოგიური და ისტორიული
ძიებანი

XVIII

თბილისი 1999

სარედაქციო კოლეგია: ზ. ალექსიძე (მთავარი რედაქტორი),
ე. გაბიძაშვილი, მ. ვან ესბროკი, ე.-პ. მაჟე, მ. მამაცაშვილი,
ე. მეტრეველი, ბ. უტიე, მ. ქავთარია, ც. კურციკიძე, მ. შანიძე,
ე. ცაგარეიშვილი, ლ. ხევსურიანი, ე. ხოშტარია-ბროსე.

ტომის რედაქტორები: ც. კურციკიძე
ე. ცაგარეიშვილი

რეცენზენტები: ც. აბულაძე
მ. დოლაკიძე

Editorial Board: Z. Alexidze (chief editor) E. Gabidzashvili,
M. Kavtaria, E. Khoshtaria-Brosset, Ts. Kurtsikidze, J.-P. Mahé,
M. Mamatsashvili, H. Metreveli, B. Outtier, M. Shanidze, L. Khevsuriani, E.
Tsagareishvili, M. Van Esbroeck.

Editors of the volume: Ts. Kurtsikidze
E. Tsagareishvili

Reviewers: Ts. Abuladze
M. Dolakidze

ББК 81. 2 Гр
УДК 091 (=9.463.1)
8 90

ISSN 1512-0619

ათანასე ალექსანდრიელის „სიმბოლო“
ძველი ქართული თარგმანი

„სიმბოლო“, ანუ მოკლე გადმოცემა მართალი სარწმუნოების დოგმატის უმთავრესი დებულებებისა, უძველესი დროიდან გამოიყენებოდა საეკლესიო პრაქტიკაში, როგორც ნათლისღების წინ საჯაროდ წარმოსათქმელი აღსარება სარწმუნოებისა, გამოთქმა ქრისტიანული მრწამსისა.

ნიკეა-კონსტანტინოპოლის კრებებამდე სარწმუნოების სიმბოლოს სხვადასხვაგვარი ფორმულირება იყო გავრცელებული მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში. ცნობილია „იერუსალიმური სიმბოლო“, „კესარიულ-პალესტინური სიმბოლო“, „ალექსანდრიული სიმბოლო“, „ანტიოქიური სიმბოლო“ და სხვ.¹ საეკლესიო ტრადიციით, თითოეულ მათგანს საფუძვლად დაედო მოციქულთა მოძღვრება, გადმოცემული „მოციქულთა სიმბოლოში“. ნიკეა-კონსტანტინოპოლის სიმბოლო, როგორც საერთო-საეკლესიო მრწამსის ფორმულა, ამ სიმბოლოთა შეჯერებით იქნა შემუშავებული².

ცნობილია სხვა „სიმბოლოებიც“, შედგენილი ეკლესიის მოძღვართა მიერ (როგორც ნიკეა-კონსტანტინოპოლის კრებებამდე, ისე მის მომდევნო ხანაში) ქრისტიანული დოგმატის ამა თუ იმ იდეის ხაზგასასმელად.

ამათგან ქართულ ენაზე უთარგმნიათ გრიგოლ ნეოკესარიელის (+275), თეოდოროტე კვირელის (+458), მიქაელ სვინკელოსის (IX ს.), ფოტი კონსტანტინოპოლელისა (+891) და სხვ. „სიმბოლოები“.³ ამათ რიცხვსევე ეკუთვნის ათანასე ალექსანდრიელის (+373) სიმბოლო, რომელიც უდიდეს ქართველ ღმრთისმეტყველსა და მთარგმნელს გიორგი მთაწმიდელს გადმოუღია ქართულად⁴. ბერძნულ ენაზე ამ თხზულების ოთხი რედაქცია (ოთხი „ფორმულა“) არსებობს (PG t. 28, col. 1587-1592), ლათინურად – ერთი.

ათანასეს სიმბოლოს ავთენტურობა XVII ს-მდე არავითარ ეჭვს არ იწვევდა. იგი, როგორც ავტორიტეტული დოგმატიკური ძეგლი, ფართოდ იყო გავრცელებული როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის ეკლესიაში.

¹ Σοφοκλέους Δ. Λάλη, Περὶ τὸ πρῶτον σύμβολον τῆς πίστεως, Ἀθήναι, 1958.

² Ἰω. Καρμίρη, Τὰ Δογματικά καὶ Συμβολικά μνημεία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Α, Ἀθήναι, 1960.

³ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 1980, 471; მისივე: უცხო ავტორები ძველ ქართულ ლიტერატურაში; ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ. V, 1957, გვ. 25, 58, 101, 114.

⁴ კ. კეკელიძე, ლიტ. ისტ., I, 225; მისივე: უცხო ავტორები... გვ. 8.

პირველი, ვინც ათანასეს ავტორობა საეკვოდ მიიჩნია, იყო გ. ფოსი (1642 წ.)⁵, შემდეგ კი ეს აზრი სხვა ავტორებმაც გაიზიარეს.

პირველი ბიბლიოგრაფიული ცნობა ათანასეს სიმბოლოს შესახებ VI ს-ის პირველი ნახევრიდანაა შემონახული⁶. ვარაუდობენ, რომ ეს ძეგლი დასავლეთში უნდა იყოს შეთხზული V ს-ში ლათინურ ენაზე, საიდანაც თითქოს მოგვიანებით ითარგმნა ბერძნულად⁷. საბერძნეთში, ზოგიერთი მკვლევრის მტკიცებით, იგი მხოლოდ XIII საუკუნიდან გახდა ცნობილი რომის პაპის ლეგატების წყალობით⁸. ასეთი განცხადება, როგორც ჩვენთვის უკვე ნათელია, ათანასეს სიმბოლოს შესახებ არსებული ისტორიული-ლიტერატურული ცნობების სიმწირეზე მეტყველებს. ვეროპელ მკვლევრებს, როგორც ჩანს, ხელთ არ ჰქონდათ ათანასეს სიმბოლოს ბერძნული ვერსიის უფრო ადრინდელი დამოწმება. ქართულად კი ასეთი საბუთი მოგვეპოვება – ამ თხზულების გიორგი მთაწმიდელისეული ქართული თარგმანის სახით. ამ თარგმანის არსებობა უტყუარი მოწმობაა იმისა, რომ ათანასეს სახელით წარწერილი სიმბოლო უკვე XI საუკუნეში იყო ცნობილი ბერძნულ ენაზე, საიდანაც იგი უთარგმნია გიორგის ქართულად.

ბერძნულენოვანი ვერსიის წარმოშობის საკითხის გარდა, ვფიქრობთ, საბოლოოდ გადაწყვეტილად არ უნდა ჩაითვალოს ათანასეს სიმბოლოს ფსევდოპიგრაფიკულობაც. ის საბუთები, რომლის მიხედვითაც სხვა ავტორებს მიაკუთვნებენ აღნიშნულ თხზულებას, უფრო სუბიექტური ხასიათისაა, ვიდრე ობიექტური⁹.

ათანასეს ავტორობის საკითხის კვლევა ამჟამად ჩვენი ამოცანა არ არის. მაგრამ, ვფიქრობთ, „სიმბოლოს“ ქართული თარგმანის შესწავლა, ისევე, როგორც მისი სხვადასხვაენოვანი ვერსიებისა, ამ პრობლემის გადაჭრასაც შეუწყობს ხელს.

ათანასე ალექსანდრიელის სიმბოლოს გიორგი მთაწმიდელისეული თარგმანი განსაკუთრებით საინტერესო (და ერთგვარად მოულოდნელიც) აღმოჩნდა ჩვენთვის მასში დაფიქსირებული იმ პნევმატოლოგიური დებულების გამო, რომელიც დასავლეთის (რომის) საეკლესიო დოგმატის თავისებურებადაა მიჩნეული (აღმოსავლურის საპირისპიროდ) – ს უ ლ ი წ მ ი დ ი ს გ ა მ ო ს ვ ლ ა მ ა მ ი ს ა და ძ ი ს ა გ ა ნ .

ერთადერთი ხელნაწერი, რომელშიც მითითებულია ათანასე ალექსანდრიელის სიმბოლოს ქართულ ენაზე მთარგმნელი, – ესაა სამოციქულოს გიორგისეული რედაქციის ნუსხა A 584 – XI საუკუნის ეტრატი, გადაწერილი გიორგი მთაწმიდელის „თუალით მხილველისა და კვლით მსახური“ მოწაფის, „გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრების“ ავტორის გიორგი ხუცეს-

⁵ Христианство, Энциклопедический словарь, под ред. С. С. Аверинцева, А. Н. Мешкова, Ю. Н. Попова, т. I, М., 1993, 141.

⁶ იქვე, 141.

⁷ ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, თხზულების ნამდვილი ავტორი ვიგილიუს ტაფსიელი (V ს.) უნდა იყოს. იხ. Филарет, Архиепископ Черниговский и Нежинский, Историческое учение об Отцах Церкви, т. II, СПб., 1882, 50.

⁸ Σ. Δ. Λάη, Σύμβολον Πίστewας, ΘΗΕ т. 11, 'Αθήναι, 1967, 529; Филарет, Истор. учение... გვ. 50

⁹ იხ. Филарет, იქვე.

მონაზონის ხელით. გადამწერის ანდერძში (228v-229r) ხელნაწერი დათარიღებულია 1083 წლით (ქორონიკონი ტვ; დასაბამითგანნი – ხქპზ).

A 584 ხელნაწერი კარგადაა ცნობილი მეცნიერებაში. ეს ნუსხა უდევს საფუძვლად სამოციქულოს წიგნთა გიორგისეული რედაქციის მეცნიერულ პუბლიკაციებს¹⁰; დაწერილებითაა აღწერილი ილ. აბულაძის მიერ¹¹. ათანასეს სიმბოლო („აღსარებაჲ წმიდისა და მართლისა და უბიწოესა ქრისტეანეთა სარწმუნოებისაჲ“), რამდენიმე სხვა დოგმატიკურ ძეგლთან ერთად ერთვის სამოციქულოს ტექსტს, და უკავია 244v-246r გვერდები. შეიცავს 39 მუხლს, რომელთა თავიკიდური ასოები სინგურითაა გამოყოფილი. ბოლოს კი ერთვის მინაწერი: „ესე მართლისა სარწმუნოებისა აღსარებაჲ ჰრომთა წიგნისაგან გარდმოვწერე. ვინ აღმოიკითხო, ლოცვა ყავთ გლახაქისა გიორგისათვის, რომელმან ესე ვთარგმანე“ (246r).

გარდა გიორგის მიერ თარგმნილი დოგმატიკური ძეგლებისა, A584-ში ევთიმიე მთაწმიდელის მიერ თარგმნილი მიქაელ სვინკელოსის „მართლისა სარწმუნოებისა წარმოთქმაცა“ შეტანილი. ყველა დანარჩენი თარგმანი რომ გიორგი მთაწმიდელისაა, საგანგებოდ მიუთითებს მნუსხველი 247r-ზე გაკეთებულ შენიშვნაში: „ესე ხემოთ მიქაელ სვინკელისა თქმული სარწმუნოებაჲ ნეტარისა მამისა ჩუენისა ევთვიმის თარგმნილი არს და სხუად ყოველი – წმიდისა მამისა გიორგისაგან, ვითა ამას წიგნსა სწერია“.

ათანასეს სიმბოლოს ტექსტი სხვა მრავალი ხელნაწერთაცაა ჩვენამდე მოღწეული, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესია: Jer. 151,43v-47r (XI ს.); A65,167r-v (ბოლონაკლული) (1188-1210) და A 67,48r-v (XI ს.). სხვა ხელნაწერები გვიანდელია და ნაკლები მნიშვნელობისა: S269,43v-45v (1785 წ.); A627,3r-6v (1758-60 წწ.); H1283,256r-257r (XVIII ს.) და სხვ.

Jer. 151-ში „სიმბოლოს“ სათაურთან მითითებულია მუხლთა რიცხვი: 47 (≠39), თუმცა მუხლები დანომრილი არაა, არამედ მხოლოდ სინგურით გამოყოფილი.

აქვე მოგვყავს გიორგი მთაწმიდელის თარგმანის ტექსტი ოთხი უძველესი ხელნაწერის მიხედვით: A 584 (A); Jer. 151 (B); A 65 (C); A 67 (D) (მუხლების ნუმერაცია შემოვიდეთ სინგურით გამოყოფილი ფრაზების აღსანიშნავად).

¹⁰ საქმე მოციქულთა, ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ, ა. შანიძის რედაქციით, თბ., 1950; კათოლიკე ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები, X-XIV საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა ქეთევან ლორთქიფანიძემ, აკაკი შანიძის რედაქციით, თბ., 1956; პავლეს ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები, გამოსაცემად მოამზადეს ქეთევან ძოწენიძემ და კორნელი დანელიამ, აკაკი შანიძის რედაქციით, თბ., 1974.

¹¹ საქმე მოციქულთა, გვ. 021-025.

აღსარებად წმიდისა¹² და უბიწოესა ქრისტეანეთა სარწმუნოებისაჲ,
თქუმული წმიდისა¹³ ათანასე¹⁴ აღექსანდრიელისაჲ მუკლ-მუკლი¹⁵

1. უკუეთუ ვისმე პნებავს¹⁶ ცხორებაჲ, პირველ ყოვლისა ჯერ-არს, რადთა
აქუნდეს მართალი სარწმუნოებაჲ,

2. რომელი-იგი არა თუ ვინმე განუხრწნელად და შეუგინებელად დაჰმარ-
ხოს¹⁷, უეჭუელად წარწყმდეს საუკუნოდ.

3. ხოლო მართალი სარწმუნოებაჲ ესე არს, რადთა ერთსა ღმერთსა სამე-
ბით და სამებასა ერთარსებით ვჰმსახურებდეთ¹⁸.

4. არცა შეგჰრევდეთ¹⁹ გუამოვნებასა, არცა განგჰყოფდეთ²⁰ არსებასა.

5. რამეთუ სხუად არს გუამოვნებაჲ მამისაჲ და სხუად არს²¹ ძისაჲ და
სხუად არს სულისა წმიდისაჲ²².

6. ხოლო ღმრთეებაჲ მამისა და ძისა²³ და სულისა წმიდისაჲ²⁴ ერთ²⁵ არს;

7. ერთი ძლიერებაჲ, ერთი ჴელმწიფებაჲ, ერთი მეუფებაჲ;

8. სწორი დიდებაჲ, სწორი²⁶ დიდებულებაჲ და საუკუნოდ.

9. ვითარი არს მამად, ეგვეითარივე არს ძმ²⁷, ეგვეითარივე არს სული
წმიდაჲ.

10. დაუბადებელი მამად, დაუბადებელი ძმ²⁷, დაუბადებელი სული წმი-
დაჲ, არამედ არა სამნი დაუბადებელნი, არამედ ერთი დაუბადებელი.

11. ყოვლისა-მპყრობელი მამად, ყოვლისა-მპყრობელი ძმ²⁷, ყოვლისა-
მპყრობელი სული წმიდაჲ, არამედ არა სამნი ყოვლისა-მპყრობელნი, არამედ
ერთი ყოვლისა-მპყრობელი.

12. საუკუნოდ მამად, საუკუნოდ ძმ²⁷, საუკუნოდ სული წმიდაჲ, არამედ არა
სამნი საუკუნენი, არამედ ერთი საუკუნოდ.

13. ყოვლად-ძლიერი მამად, ყოვლად-ძლიერი ძმ²⁷, ყოვლად-ძლიერი სული
წმიდაჲ, არამედ არა სამნი ყოვლად-ძლიერნი, არამედ ერთი ყოვლად-ძლიერი.

14. ღმერთი მამად, ღმერთი ძმ²⁷, ღმერთი სული წმიდაჲ, არამედ არა სამნი
ღმერთნი, არამედ ერთი ღმერთი.

15. უფალი მამად, უფალი ძმ²⁷, უფალი სული წმიდაჲ, არამედ არა სამნი

¹² + და მართლისა B.

¹³ წმიდისა - B.

¹⁴ ათანასი B.

¹⁵ მუკლ-მუკლი] მუკლი ქით B.

¹⁶ პნებავს] ენებაოს B.

¹⁷ დაჰმარხოს] დაიმარხოს + იგი C.

¹⁸ ემსახურებდეთ BD. ჰმსახურებდეთ C.

¹⁹ შეგჰრევდეთ BD. შეჰრევდეთ C.

²⁰ განყოფდეთ C.

²¹ არს - D.

²² წმიდისა AD.

²³ ძისა A.

²⁴ სულისა წმიდისაჲ] სულისაჲ A. ~ წმიდისა სულისა D.

²⁵ ერთი A.

²⁶ სწორი B.

²⁷ ძე ACD.

უფალნი, არამედ ერთი უფალი.

16. და ვითარცა თითოეულად თითოეულისა²⁸ გუამოვნებისა ღმრთად და უფლად აღსარებასა ჭეშმარიტად ქრისტიანობად²⁹ ვიტყვით,

17. ეგრეთვე სამთა ღმერთთა და სამთა უფალთა თქუმად არა თავს-ვიდებთ³⁰, არამედ სრულიად განვიშორებთ.

18. რამეთუ მამად არავისგან არს შექმნულ, არცა დაბადებულ, არცა შო-ბილ.

19. ძმ²⁷ მამისაგან მხოლოდსა არს; არა შექმნით, არცა³¹ დაბადებით, არა-მედ შობით.

20. სული წმიდად -- მამისაგან და ძისა³²; არა შექმნით, არცა დაბადებით, არცა შობით, არამედ გამოსლვით.

21. ერთი უკუე არს მამად, არა სამნი მამანი; ერთი ძმ²⁷, არა სამნი ძენი; ერთი სული წმიდად, არა სამნი სულნი წმიდანი.

22. და ამას სამებასა შინა არავინ არს პირველი გინა უკუანამსკნელი; არავინ არს დიდი გინა მცირე; არამედ ყოვლითურთ სამნივე ესე გუამოვნე-ბანი საუკუნო არიან და სწორ.

23. ესრეთ ყოვლითურთ, ვითარცა ზემო თქუმულ არს, სამებად ერთარსე-ბით და ერთარსებად სამებით იდიდებოდენ³³.

24. და რომელსაცა ჰნებავს ცხორებად, წმიდისა სამებისათვს ესრეთ დიდების-მეტყუელებდენ³⁴.

25. ეგრეთვე ჯერ-არს ჩუენდა საუკუნოდაც ცხორებისა³⁵ და უფლისა და ღმრთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესუ ქრისტეს განკორციელებისა მტკიცე სარწმუნოებად.

26. არს უკუე მართალი სარწმუნოებად, რაფთა გურწმენეს და აღვი-არებდეთ, ვითარმედ უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე ძმ²⁷ ღმრთისა³⁶, ღმერთი და კაცი არს³⁷ სრული³⁸.

27. ღმერთი დაუბადებელი -- არსებისაგან მამისა პირველ საუკუნეთა მამისაგან შობილი; და კაცი ხილული -- არსებისაგან დედისა უკუანამსკ-ნელთა ჟამთა ცხორებისათვს ჩუენისა³⁹ ქუეყანასა ზედა შობილი.

28. სრული ღმერთი და სრული კაცი, სულისაგან სიტყვერისა და კორ-ცისაგან კაცობრივისა აგებული⁴⁰.

28 თვთეულად თვთეულისა B.

29 ქრისტიანობად A. ქრისტიანობად B.

30 ~ არა თავს-ვიდებთ თქუმად B. თქუმად] თქუმასა D.

31 არა A.

32 და ძისა - CD. + არს D.

33 იდიდებოდენ D.

34 დიდების-მეტყუელებდენ C.

35 ცხორებისათვს B.

36 ღმრთისად + არს B.

37 არს - B. აქ წყდება D ხელნაწერი.

38 სრულ C.

39 ~ ცხორებისა ჩუენისათვს C.

40 აგებული C.

29. სწორი მამისად ღმრთეებითა და უმრწემესი მამისად კაცებითა.

30. და ჭეშმარიტად არს ღმერთი და კაცი ჭეშმარიტი; არამედ არა ორნი, არამედ ერთი არს ქრისტე.

31. ხოლო ერთი ესე ქრისტე⁴¹ არა შეიცვალა კორცად, არამედ ამაღლდა⁴² ღმრთისა.

32. ყოველითურთ არა შერეენითა ბუნებათაჲთა, არამედ შეერთებითა გუამოვნებისაჲთა.

33. რამეთუ ვითარცა სული სიტყვერი და კორცნი ერთი კაცი არს, ეგრეთვე ღმერთი და კაცი ერთი ქრისტე არს.

34. რომელმან ივნო ჩუენისა ცხორებისათჳს და შთაჴდა ჯოჯოხეთად და აღდგა მკუდრეთით.

35. და ამაღლდა ზეცად და დაჴდა მარჯუენით ღმრთისა და⁴³ მამისა ყოვლისა-მპყრობელისა.

36. ვინაჲ-იგი კუალად მოსლევად არს განშჯად ცხოველთა და მკუდართა.

37. რომლისა მოსლვასა ყოველნი კაცნი აღდგენ⁴⁴ კორციითა სიტყჳსა მიცემად საქმეთა მათათჳს⁴⁵.

38. და რომელთა კეთილი ექმნას, წარვიდენ ცხორებასა საუკუნესა, და რომელთა ბოროტი – ცეცხლსა საუკუნესა.

39. ესე უკუე არს მართალი სარწმუნოებაჲ, რომელი-ესე არა თუ ვინმე უბიწოდ და წმიდად და შეუვინებელად დაიცვას, ბრძანებისაებრ წმიდათა მოციქულთაჲსა, ცხორებაჲ⁴⁶ ვერ ძალ-უც.

როგორც აღვნიშნეთ, ათანასეს სიმბოლო ბერძნულ ენაზე ოთხი რედაქციით (ოთხი ფორმულით) არის ცნობილი. შედარებამ გვიჩვენა, რომ გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი თავიდან ბოლომდე არც ერთ რედაქციას სიტყვასიტყვით არ მისდევს. არის ცალკეული მუხლები, რომლებიც ოთხივე ფორმულაში სავსებით ერთნაირია ან უმნიშვნელოდ განსხვავებული (6, 9, 14, 21, 26, 29, 30, 33, 36, 37). ამ შემთხვევებში გიორგის თარგმანიც მათი იდენტურია. სხვა მუხლებში კი, რომლებშიც ბერძნულ რედაქციებს შორის მნიშვნელოვანი სხვაობებია, გიორგის თარგმანი ხან ერთ ფორმულას ეთანხმება, ხან მეორეს; ხანდახან კი, უფრო იშვიათად, ყველა რედაქციისაგან განსხვავებულ ვარიანტს გვიჩვენებს.

1) ყველაზე ხშირად გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი IV ფორმულასთან ავლენს ნათესაობას. ასეთია, მაგალითად, 8-9 მუხლები:

„ერთი ძლიერებაჲ, ერთი კელმწიფებაჲ, ერთი მეუფებაჲ; სწორი დიდებაჲ, სწორი დიდებულებაჲ და საუკუნოჲ“. შდრ:

ἓν τὸ κράτος, μία ἐξουσία, μία βασιλεία, ἴση ἡ δόξα, ἴση ἡ μεγਾਲασύη καὶ αἰώνιος (IV ფორმ).

⁴¹ ქრისტე B.

⁴² ამაღლდა + ნათელად B.

⁴³ და – B.

⁴⁴ ~ აღდგენ ყოველნი კაცნი B.

⁴⁵ აქ წყდება C ხელნაწერი.

⁴⁶ ცხორებად B.

სხვა რედაქციების ტექსტი შემოკლებული და სახეცვლილია:

Ἰση δόξα, συσδιαιωσιζουσα ἢ μεγαλειότης (I ფორმ.)

Ἰση δόξα, συσᾶιδιος μεγαλειότης (II ფორმ.)

μία ἔστιν ἢ δόξα, συσᾶιδιος ἢ μεγαλειότης (III ფორმ.)

გიორგისეული თარგმანის მე-11 მუხლის „ყოვლისა-მპყრობელის“ შესატყვისი მხოლოდ IV ფორმულაში გვაქვს: Παντοκράτωρ. სხვაგანაა: ἄμετρος – განუზომელი (I ფორმ.); ἄπειρος – უსაზღვრო, განუსაზღვრელი, „მოუკონებელი“ (შეუცნობელი) (II ფორმ.); ἀκατάληπτος – მიუწვდომელი (III ფორმ.). მსგავსი შენაცვლება მე-12 მუხლშიც მეორდება, რადგან მე-11 მუხლის მეორე ნახევარი, რომელშიც კვლავ მეორდება Παντοκράτωρ-ი, I, II და III რედაქციებში მე-12 მუხლის ბოლოშია გადატანილი, და ეს რედაქციები ამითაც სხვაობენ IV რედაქციისა და გიორგისეული თარგმანისაგან.

სამ მუხლში (1, 3, 39) „მართალი სარწმუნოების“ შესატყვისი მხოლოდ IV ფორმულაში გვაქვს: ἢ ὀρθόδοξος πίστις. სხვაგან (I, II, III ფორმულებში) ამის ნაცვლად წერია: ἢ καθολικὴ πίστις („საყოველთაო სარწმუნოება“). 26-ე მუხლში „მართალ სარწმუნოებას“, IV-სთან ერთად, I და II ფორმულებიც აღნიშნავენ: ἢ ὀρθὴ πίστις; II ფორმულა კი კვლავ განსხვავებულია – βεβαία πίστις („მტკიცე სარწმუნოება“).

30-ე მუხლის „ჭეშმარიტი“ (ἀληθινός) მხოლოდ IV ფორმულაში დასტურდება, სხვაგან – გამოტოვებულია.

მე-2 მუხლში გიორგისეული თარგმანი კვლავ უფრო IV ფორმულას ენათესავება (ἀπόλυτον καὶ ἄφθορον – შეუგინებელად და განუხრწნელად), სხვა ფორმულები კი რამდენადმე განსხვავებულ ვარიანტებს წარმოადგენენ: ὑγιὴ καὶ ἄμαμον – ჯანსაღად და უმწიკვლოდ (I ფორმ.); ἀκεραίας καὶ ἀπαράθραυστον – შეურევნელად და დაუმსხვრევლად (II ფორმ.); εἷς ἕκαστος σῶαν καὶ ἀμάμητον – ყოვლითა კრძალულებითა და უმწიკვლოდ (III ფორმ.).

მსგავსი მდგომარეობაა რამდენიმე სხვა მუხლშიც: 6, 10, 16, 17, 18, 22, 31, 32, 33.

2) რამდენიმე მუხლში შებრუნებული ვითარება გვაქვს: გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი სხვაობს სწორედ IV ფორმულისაგან და ეთანხმება ყველა დანარჩენ (I, II, III) ფორმულას. ასეთია, მაგალითად, მე-19 მუხლი: „ქე მამისაგან მხოლოდსა არს“. „მხოლოდსა“ ყველა ფორმულაში წერია (Ὁ Υἱὸς ἀπὸ μόνου τοῦ Πατρὸς), გარდა IV-ისა, სადაც ვკითხულობთ: Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἔστιν...

ასევე, მე-20 მუხლის „და ძისა“ („სული წმიდა მამისაგან და ძისა“) წერია მხოლოდ II-III ფორმულებში:

Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ...

I-სა და IV-ში – არა: Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἔστιν...

25-ე მუხლის „საუკუნო ცხოვრება“ იხსენიება კვლავ I, II და III ფორმულებში (πρὸς τῆν αἰώνιον σωτηρίαν), IV-ში კი გამოტოვებულია.

23-ე მუხლის ფრაზა – „ვითარცა ზემო თქმულ არს“ – სამივე ფორმულაში გვაქვს (I, II, III): ὡς προεῖρηται. IV ფორმულაში კი 22-ე მუხლშია

გადანაცვლებული.

გარდა ამისა, ზოგიერთი მუხლი IV ფორმულაში გავრცობილია ყველა დანარჩენ ფორმულასა და გიორგი მთაწმიდელის თარგმანთან შედარებით. მაგ., 37-ე მუხლი ყველა ფორმულაში ერთნაირია, მხოლოდ IV-ში ემატება: οὐ ἀπ' αὐτῶν κεκοιμημένοι („საუკუნიდან დაძინებულნი“). 24-ე მუხლში ემატება: ἕωπιουσὶ καὶ ὀμοουσῖουσ – „ცხოველმყოფელისა და ერთარსისა“. ასევე, გავრცობილია IV ფორმულის სხვა რამდენიმე მუხლიც: 27, 28, 34, 38.

3) ბერძნულ რედაქციათა სხვადასხვაობისას ქართული თარგმანი თითო-ორი შემთხვევაში I და III ფორმულის ვარიანტებს, ეთანხმება. მაგალითად, 25-ე მუხლის „მტკიცე სარწმუნოების“ შესატყვისი მხოლოდ I ფორმულაში გვაქვს: βεβαίως πιστεῖν (შდრ.: πιστῶν κατέχειν – II ფორმ.; ὀρθῶν πιστεῖσιν – III; ὀρθῶν πιστεύειν – IV); 35-ე მუხლის „ყოველისა-მპყრობელი“ მხოლოდ I-სა და III ფორმულაში წერია (Παντοκράτωρ); მის შესატყვისად II ფორმულაში „ყოველადღიერი“ გვაქვს (Παντοδύναμος), IV-ში კი სრულიად გამოტოვებულია. ასეთივე ვითარებაა 28-ე და 38-ე მუხლებშიც.

4) ქართული თარგმანის ზოგიერთ მუხლში სხვადასხვა ფორმულის პარალელები დასტურდება. სახელდობრ, 24-ე მუხლში გვაქვს ერთი ფრაზა („და რომელსაცა ჰნებავს ცხორებაჲ“), რომლის ფარდი I, II და III ფორმულებში არის (ὁ θῆλας οὖν σαθῆναι – I; ὁ βουλομένης σαθῆναι – II, III), ხოლო IV-ში სრულიად არაა; სამაგიეროდ, ამავე მუხლის „დიდების-მეტყუელებდინ“ მხოლოდ IV ფორმულაში გვაქვს (διεξείτῃ), სხვაგან კი მის ნაცვლად φρουείτῃ (II, III) და νοείτῃ (I) წერია (= „იგონებდინ“). ქართული თარგმანი სხვადასხვა ფორმულებთან პოულობს პარალელს მე-4, მე-5, მე-12, მე-13 და სხვა მუხლებშიც.

5) დაბოლოს, არის ორიოდე შემთხვევა, როდესაც ქართული თარგმანი არც ერთი ფორმულის ტექსტს ზუსტად არ შეესატყვისება:

26-ე მუხლის „სრული“ („იესუ ქრისტე ძე ღმრთისაჲ, ღმერთი და კაცი არს სრული“) არც ერთ ბერძნულ რედაქციაში არ ჩანს. ასევე, 39-ე მუხლის ფრაზა – „უბიწოდ და წმიდად და შეუუინებელად“ – სხვაგვარადაა ბერძნულ რედაქციებში: πιστῶν καὶ βεβαίως (სარწმუნოდ და მტკიცედ).

ამრიგად, გიორგი მთაწმიდელის თარგმანი შესრულებულია ათანასე ალექსანდრიელის „სიმბოლოს“ ისეთი ბერძნული რედაქციიდან, რომელიც დღეისათვის ცნობილ არც ერთ რედაქციას არ ემთხვეოდა.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ქართულ თარგმანში დაცული პნევმატოლოგიური ფორმულა: „სული წმიდაჲ – მამისაგან და ძისა; არა შექმნით, არცა დაბადებით, არცა შობით, არამედ გამოსლვით“.

სულიწმიდის გამოსვლა მამისა და ძისაგან – მიჩნეულია დასავლეთის (რომის) ეკლესიის უმთავრეს დოგმატურ თავისებურებად, რაც მას აღმოსავლეთის (მართლმადიდებელ) ეკლესიას უპირისპირებს. ეს იდეა პირველად დადასტურებულია ტოლედოს 547 წლის საეკლესიო კრებაზე⁴⁷, რის შემდეგაც იგი ფართოდ გავრცელდა დასავლეთის ეკლესიაში. ნიკეა-

⁴⁷ B. K. Στεφανίδου, 'Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1998, 'Αθήναι, 343-344.

კონსტანტინოპოლის სიმბოლოს მიხედვით, რომელსაც აღმოსავლეთის ეკლესია სარწმუნოების დოგმატურ საფუძვლად აღიარებს დღემდე⁴⁸, სუ-
ლიწმიდა „მამისაგან გამოვალს“ (შდრ. იოვანე 15,26). ეს განსხვავება იყო
ერთ-ერთი საბაბი, რამაც ქრისტიანული ეკლესია 1054 წლის განხეთქილე-
ბამდე მიიყვანა. დროთა განმავლობაში კი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის
ეკლესიებს შორის გაჩენილი ნაპრალი დიდ უფსკრულად გადაიქცა.

უდიდეს ქართველ სწავლულ ღმრთისმეტყველს გიორგი მთაწმიდელს
მოღვაწეობა მოუხდა დიდი სქიზმის უამს (+1065 წ.), და, შეუძლებელია,
მისდამი გულგრილი დარჩენილიყო.

დიდი მთაწმიდელი მოძღვრის ბიოგრაფიიდან ვიცით, რომ იგი, რო-
გორც სარწმუნოების სიწმიდისა და უბიწოების დამცველი ბერი, არაერთხელ
გამოსულა სხვადასხვა მწვალებლობის განმაქიქებელი სიტყვით და მრავალი
დოგმატიკური თხზულებაც უთარგმნია. მაგრამ, ზოგიერთი თანამედროვე
საეკლესიო მოღვაწისაგან განსხვავებით, რომის ეკლესიის აღმსარებლობის
ჭეშმარიტებაში ეჭვი არასოდეს შეუტანია; პირიქით, ისტორიულად
წმინდა და მწვალებლობისაგან დაცულ სულიერ ოაზისად წარმოედგინა
იგი⁴⁹. მაშასადამე, ის დოგმატიკური კამათი, რაც დასავლეთისა და აღმოსავ-
ლეთის ეკლესიებს შორის იყო აღძრული, გიორგი მთაწმიდელს უსა-
ფუძელოდ მიაჩნდა, და ამით ეკლესიის ერთიანობის დამცველად გამოდიოდა.

სახელდობრ, ეკლესიათა განყოფის ერთ-ერთ უმთავრეს საბაბს –
ეგქარისტიაში სამსხვერპლო პურისა და ღვინის სხვადასხვაგვარობას
(აღმოსავლეთის ეკლესიაში – გაფუჭებული პური და წყალგარეული ღვინო;
დასავლეთის ეკლესიაში კი – „უცომოდ“ და „ურწყოდ“, ე. ი. უფუარი პური და
წყალგაურეველი ღვინო) გიორგი მთაწმიდელი არარად თვლის: „არარად არს
ამას შინა განყოფილება, ოდენ სარწმუნოებად მართალი იყოს“, – აცხადებს
იგი მეფე კონსტანტინე დუკას წინაშე⁵⁰.

მეორე საბუთი, რომელიც მოწმობს გიორგი მთაწმიდელის შემწყნარე-
ბლობას რომის ეკლესიის აღმსარებლობის მიმართ, – ესაა ათანასე ალე-
ქსანდრიელის სიმბოლო (მასში დაცული დასავლური პნევმატოლოგიური
ფორმულით), რომელიც მას ქართულად უთარგმნია.

ამ თხზულების თარგმნას პოლემიკური დანიშნულება არ უნდა ჰქონდეს
(რომის ეკლესიის წინააღმდეგ), რადგან, **ჯერ ერთი**, მთარგმნელი მას
„მართლისა სარწმუნოებისა აღსარებად“ მოიხსენიებს თხზულების ბოლოში
დართულ ანდერძში⁵¹; და **მეორეც**: თუ მთარგმნელს რომის ეკლესიის ცდო-
მილებების წარმოჩენა სურდა, რომელიმე დასავლელი ავტორის ანალოგიური
თხზულება უნდა ეთარგმნა და ხაზი გაესვა აღმოსავლურ და დასავლურ
მრწამსთა შორის სხვადასხვაობისათვის.

⁴⁸ ნიკეა-კონსტანტინოპოლის სიმბოლოს საბოლოოდ დაზუსტებული ქართული რედაქცია:ც
გიორგი მთაწმიდელს გამოუმუშავებია. იხ. კ. კ. კ. ე. ლ. ი. მ. ე. ძველი ქართული ლიტ. ისტ., ტ. I,
1980, 225.

⁴⁹ გიორგი მცირე, ცხვრება გიორგი მთაწმიდელისა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკე-
50
ლვა და ლექსიკონი დაურთო ი. ე. ა. ნ. ე. ლ. ო. ლ. ა. შ. ე. ი. ლ. მ. ა., თბ., 1994, 238.
იქვე, გვ. 238.

⁵¹ „ესე მართლისა სარწმუნოებისა აღსარებად პრმოთა წიგნისაგან გარდმოწე-
ურე ვინ აღმოიქითხო, ლოცვა ყავთ გლახაკისა გიორგისათვის, რომელმან ესე ეთარგმანე“
(A584, 246f).

„სიმბოლოს“ ავტორად ათანასეს მიჩნევით მთარგმნელი ხაზს უსვამს, რომ მასში გადმოცემული დოგმატური მოძღვრება (მათ შორის – სულიწმიდის გამომავლობა მამისა და ძისაგან) მარტო დასავლეთის ეკლესიაში კი არ ყოფილა გაავრცელებული, არამედ აღმოსავლეთის ეკლესიაშიც, რომლის ერთ-ერთი უდიდესი მნათობია წმიდა ათანასე.

ძნელი სათქმელია, რას ნიშნავს გიორგი მთაწმიდელის ანდერძში მოხსენიებული „ჰრომთა წიგნი“; უშუალოდ ლათინურიდან თარგმნა ქართველმა მთარგმნელმა აღნიშნული ძეგლი, თუ ბერძნულიდან, რომელიც თავის მხრივ ლათინურიდან იყო გადმოთარგმნილი(?).

თუნდაც ნამდვილად ლათინურიდან იყოს ნათარგმნი ათანასეს „სიმბოლო“, მარტო ეს ფაქტი ვერ გამოდგება საბუთად ათანასეს ავტორობის უარყოფისათვის, რადგან წმიდა მღვდელთმთავარმა დევნულების უამს რამდენიმე წელიწადი დასავლეთში გაატარა⁵², და გამოირიცხული არაა, რომ ზოგიერთი თხზულება ლათინურადაც დაეწერა.

სულიწმიდის გამოსვლა მამისაგან და ძისა დაფიქსირებულია გიორგი მთაწმიდელის თარგმანის უძველეს ნუსხებში – A584,245r და Jer.151,45r (ორივე – XI ს-ისა).

A584-ის აშიაზე „და ძისა“-ს გასწვრივ გვიანდელი ხელით მხედრულად მიწერილია: „არა და ძისა“. როგორც ჩანს, ეს მინაწერი გაუკეთებია XVIII-XIX სს-ის რომელიღაც ანტიკათოლიკე მკითხველს, რომლისთვისაც სულიწმიდის გამოსვლა მამისა და ძისაგან – მძიმე დოგმატური ცდომილებაა.

უფრო რადიკალურად მოქცეულა A65-ის რედაქტორი. მართალია, გადამწერს (XII ს.) ათანასეს თხზულებაში თავდაპირველად „მამისაგან და ძისა“ დაუწერია (167r), მაგრამ გვიანდელ რედაქტორს „და ძისა“ სრულიად ამოუშლია და ხელნაწერის აშიაზე რაღაც სამ-სტრიქონიანი შენიშვნაც გაუკეთებია. ეს შენიშვნა ამჟამად საგულდაგულოდაა წაშლილი მეღნით, და ვერ იკითხება. ტექსტში კი „და ძისა“-ს ამოშლის შედეგად თეთრი ლაქაა დარჩენილი.

გვიანდელი ხელნაწერების მნუსხველთ (XVIII-XIX სს.) „და ძისა“ უკვე სრულიად აღარ შეუტანიათ ტექსტში; აშკარაა, ანტიკათოლიკური მოსაზრებით. ერთ-ერთ მნუსხველს კი (მზეჭაბუკ ორბელიანს) ამ თხზულების ახალი რედაქცია გამოუმუშავებია (A627,3r-6v)⁵³.

⁵² იხ. Г. В. Флоровский, Восточные отцы IV века, Paris, 1990, 27.

⁵³ A627-ში შეტანილია სულხან-საბა ორბელიანის „სარწმუნოების წიგნი“ („საქრისტიანო მოძღვრება, პირველად სასწავლო ყრმათათვის მართლისა და უბიწოისა სჯულისა“). ხელნაწერზე დართული ანდერძიდან ირკვევა (78r), რომ მზეჭაბუკ ორბელიანს მართლმადიდებლურ მოძღვრებასთან შეთანხმების მიზნით გადაუმუშავებია ბიძამისის – სულხან-საბას ეს ნაწარმი. როგორც ჩანს, ათანასეს სიმბოლო სულხან-საბას მიერვე იყო დართული „სარწმუნოების

T. KOTSLAMASASCHVILI, A. GAMBASCHIDZE
DIE ALTGEORGISCHE ÜBERSETZUNG DES SYMBOLS VON
ATHANASIUS VON ALEXANDRIEN
ZUSAMMENFASSUNG

Im Beitrag wird die altgeorgische Übersetzung des Symbols von Athanasius von Alexandrien (Quicumque) zum ersten Mal publiziert, die dem berühmten georgischen Theologen und Übersetzer, der großen Kapazität der georgischen orthodoxen Kirche Georg von Athos gehört.

Es ist interessant, daß in der georgischen Übersetzung die west-christliche (katholische) pneumatische Formel dieses Symbols, die in einigen griechischen Redaktionen nachgewiesen sind, wonach der Heilige Geist vom Vater und Sohn ausgeht, unverändert übernommen wird.